

ЛАЗУРЕНКО ВАЛЕНТИН

*доктор історичних наук, професор,
проректор з гуманітарно-виховних питань
Черкаського державного технологічного університету,
почесний краєзнавець України, почесний працівник туризму України.*

Український культ гостинності

*Зрозуміти український етикет –
означає відчутти себе спадкоємцем нації
і носієм її генів, відкрити в собі потужні
джерела історичної пам'яті.*

В кожного народу є свої, перевірені часом, усталені загальноприйняті норми етикету. Етикет, як норма моральної загальнолюдської культурної поведінки особи в суспільстві, в кожній нації має однак власні відмінності які, безперечно, криються в специфіці історичної ментальності того чи іншого етносу, народу.

Неповторний та самобутній етикет має і наш український народ. Викристалізувавшись протягом довгого часу, він залишається для нього важливим культурницьким дороговказом.

Поняття етикету, тобто усталених норм поведінки, має французькі корені і в первісному розумінні означало порядок дій і правила чемності при дворах монархів та різних титулованих осіб (пригадаймо: придворний етикет), а також у дипломатичних колах, на офіційних прийомах і торжествах. Український народний етикет виходить за рамки такого визначення і охоплює всі без винятку елементи суспільного життя. Мабуть, це сталося тому, що Україна протягом століть, не маючи власної державності, позбавлена можливості розробляти і виписувати правові норми співіснування людини з людьми, вимушена була обходитись етикетними нормативами, мудро і далекоглядно формулюючи їх за законами доцільності, справедливості, взаємоповаги і добра.

Метою статі є показ особливостей українського гостинного етикету.

В українській родині завжди панував культ гостинності і звичайно ж в цьому прекрасному народному культурі діяли свої усталені норми етикету. Ще в сиву давнину київський князь Володимир Мономах у своєму "Повчанні дітям" зазначав: "Вшануйте гостя, хоч би звідки він до вас прийшов" [1].

Досить поширеною у селах був звичай "шапкування". Зайшовши в хату гість повинен скинути шапку чи інший головний убір. Обов'язково повинен посміхнутися і привітатися зі словами: "Здрастуйте у вашій хаті, на хліб – сіль багатій". Ці норми етикету виховували моральні чесноти – повагу, ввічливість, доброзичливість, адже скривдити гостя – скривдити Бога. Українська гостинність вирізнялася особливою гуманністю, глибинне коріння якої є спільним для всіх східних слов'ян. Із давніх давен було заведено, що той, хто відвідає оселю, тривалий час вважається своїм, оскільки прилучається до духів цього дому. Власники будинку робили все, аби пригостити гостя. В народі це має назву "віддати почесть". В зв'язку з цим в українського народу склалися відповідні норми етикету при частуванні (причащанні) гостя. Перш за все, на столі обов'язково мав лежати кусень хліба та щіпка солі ("Клади перед людей хліб на столі, будеш у людей на чолі") [2]. Вважалося, що той, хто скуштує кусень хліба з сіллю, дістане господнє благословіння і ніколи не посміє скривдити тих, хто частує. Непростойним вважалося розпитувати гостя про його особистість, про мету його візиту, не нагодувавши його. У давні часи, перш ніж нагодувати гостя, господиня мила гостеві ноги. Ця норма протрималась в українців до XIX ст. [3].

За нормами народного етикету умови гостювання суворо регламентувалися. По-перше, не прийнято було ходити в гості під час польових робіт. По-друге – негативно

засуджувалось гостювання в будні дні. В ці дні дозволялися відвідини родичів чи сусідів лише у господарських справах. Ритуал прийому в буденні дні був спрощений до мінімуму. По-третє, гість, який прийшов у звичайній справі, обов'язково повинен бути запрошений до оселі хоча б, як говорять в народі, "хоч на хвилинку". В цьому контексті, гість переступав поріг хати, і цим самим виявляв глибоку повагу до домочадців та їхніх предків, які за повір'ям, мешкали саме під порогом. Господиня (чи господар), повинні були обов'язково посадити гостя за стіл, який накривали скатертиною і подати хліб з сіллю. В деяких регіонах України прийнято було подавати гостю келих виноградного вина. По-четверте, якщо гість не мав часу пригоститися за столом, тоді його садовили на лаву біля печі, яку протерали чистою ганчіркою. По-п'яте, гість обов'язково мусив присісти, хоч на декілька хвилин, оскільки у протилежному разі цю хату обминуть "старости".

Етикет прийому гостей мав суттєву відмінність, від тих днів, коли спеціально (на Різдво, Великдень, Трійцю, храмові свята, іноді недільні дні, а також сімейні урочистості – весілля, народини, похорони, поминки) приходили в гості. Число свят, коли можна було ходити в гості в деяких місцевостях України суттєво регламентувалося. В ряді регіонів, ходили лише на храмові свята, в інших - на дні Івана, Михайла, Миколая.

Відповідно до норм народного етикету гості приходили за запрошенням ("Прийшли непрохані, то й підем не кохані"; "Прийшов непроханий, піде недякуваний"; "Поїхав би в гості – та люди не кличуть") [4]. Воно лунало наприкінці кожного гостювання. Існував цілий комплекс дій, які повинен був виконати той господар, до якого прийдуть гості. По-перше – готували святкові страви; по-друге – обов'язково господиня оселі пекла хліб; по-третє – готували подарунки дітям, які передавали батьками, оскільки дітей не прийнято було брати в гості, їх залишали вдома. Особи, які приходили в гості також мали виконувати ряд усталених норм етикету. Насамперед, приходили без запізнення. Прийшовши в гості вони спочатку віталися з чоловіком, а потім з його дружиною. Цим підкреслювався престиж глави сім'ї та повага до нього зі сторони гостей які прийшли. Те ж саме робили, коли в оселі вже були гості, незважаючи на усталене в українському середовищі шанобливе до них ставлення. Обов'язково приносили з собою подарунки, які зазвичай були простими – це хлібина та кварта горілки ("Хоч їду в гостину, то беру хліб у торбину") [5]. Виконували ряд цих норм і господарі, які приймали гостей. Вони повинні були обов'язково по закінченні гостювання також пригостити гостей хлібом та пирогами.

Важливу частину української необрядової гостинності становив звичай дарування і віддарування. Дарунки насамперед символізували дружбу і прихильність однієї сім'ї до іншої.

Характеризуючи гостинний етикет українців слід особливим чином звернути увагу на трапезу, тобто обряд частування. По-перше – гостю відводилось найкраще і найзручніше місце в кімнаті де проходить трапеза. Дорогих гостей садовили на покуть, тобто почесне місце в хаті ("Який гість, така йому й честь"; "Милий гість не часто буває"; "Розумного саджають на покуті для честі, а дурного для сміху") [6]. По-друге – господарі не повинні були сидіти під час трапези за стіл, а весь час ходити біля гостей підносячи їм їжу і припрошуючи їх їсти. Під час гостинної трапези виключної уваги надавали саме припрошенню до їжі та питва. Відповідно і цей аспект етикету суворо регламентувався: господар будинку повинен був припрошувати лише чоловіків, а господиня – виключно жінок. По-третє – гості не мали права починати самостійно пригоститися, не отримавши благословіння від господаря будинку ("У гостях останній починай їсти, а перший переставай") [7]. Кожну нову страву гості не мали права їсти до тих пір, поки господарі декілька раз методом примусу не заставлять їх спробувати страву. По-четверте – гості не повинні були брати будь-що зі столу, а тим більше виходити під час трапези із-за столу. По-п'яте – обов'язковим під час гостин було вживання горілки. Оковита, була головним алкогольним атрибутом під час трапези. Кожен гість обов'язково повинен був випити хоч декілька чарчин. Пили обов'язково повністю всю місткість посудини в яку наливали. "Хто не вип'є до дна, той не мислить добра" – вважалось у народі [8]. По-шосте – завершенням трапези, яка затягувалась на тривалий час була так звана церемонія "внесення хліба з сіллю". Гості дякували господарям за гостину і гостинність словами "Спасибі за хліб, за сіль, за кашу і милість вашу" [9].

Етикетні норми гостинного етикету, на наш погляд, багато в чому спільні для всіх географічних регіонів України, народжені однією ментальністю, переплетені кровним етнічним пагінням, що свідчить про неподільність наших українських земель і культури – всупереч твердженням псевдоісториків і політиканів. За великим рахунком, положення етикетних правил увібрали в себе мудрість народу, досвід багатьох поколінь, ідеї світової гуманістики.

Зрозуміти етикет, звичаї, традиції і обряди народу – означає відчутти себе спадкоємцем нації і носієм її генів, відкрити в собі потужні джерела історичної пам'яті. Під сонцем третього тисячоліття, під зорями української державності вони сяють для нас гранями мудрості, відкриття і пізнання великого світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенов О.М. Родинні виховні традиції як засіб формування особистості майбутнього вчителя / О.М. Семенов // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 148.
2. Українські народні прислів'я та приказки. – К., 1962. – С. 688.
3. Пономарьов А. Українська етнографія. Курс лекцій / А. Пономарьов. – К., 1994. – С. 258.
4. Українські народні прислів'я та приказки. – К., 1962. – С. 685.
5. Там же. – С. 688.
6. Морозов А. Г. Український народний етикет // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / А. Г. Морозов, В. М. Лазуренко. – Число 6 (7). У двох част. – К. : НАН України. Інститут історії України, 2001. – Частина 1. – С. 361.
7. Українські народні прислів'я та приказки. – К., 1962. – С. 683.
8. Там же. – С. 695.
9. Лазуренко В. М. Мудрість, дарована вікам. – Черкаси : "Ваш Дім", 2004. – С. 16.

ЛАЗУРЕНКО ЮРІЙ

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та суспільних дисциплін Черкаського державного технологічного університету, член Національної спілки краєзнавців України.

Табори смерті на Черкащині в роки Другої світової війни

Друга світова війна, криваві злочини фашистських окупантів завдали величезної шкоди економіці та соціальній сфері українського народу, забрали мільйони життів.

Протягом перших місяців фашистської окупації на території Черкащини була створена розгалужена мережа таборів для військовополонених і в'язниць. Зокрема, в Драбівському районі такі табори діяли в селах Жорнокльови і Шрамківка, в Чорнобаївському – в селі Хрестителеве, в Христинівському – в селі Івангород, в Тальному – в гранкар'єрі. У селі Бабанка Уманського району та селі Буках Маньківського району на табори для військовополонених були перетворені місцеві середні школи. У містах Золотоноші і Смілі – на території військових містечок [3, 171].

Як засвідчує статистика, на території Черкащини в роки окупації гітлерівці знищили понад 120 тисяч чоловік [3, 171]. За цей період у Звенигородському районі було розстріляно близько 5 тисяч чоловік, у Канівському – 482 особи, Корсунь-Шевченківському – 3 тисячі, більше 6 тисяч у Монастирищенському, Христинівському – 5838, Чорнобаївському – 500 [4, 6].

Після визволення міста Золотоноші на його околиці було виявлено 30 поховань, в яких було закопано близько 13 тисяч закатованих [4, 6].

Епіцентром втілення адської фашистської програми агресії і „очищення” захоплених територій від „небажаних елементів”, обезлюднення стала на Черкащині Умань. Тут, у невеличкому місті, яке до війни нараховувало трохи більше 50 тисяч чоловік, було розстріляно гітлерівцями в сухому яру понад 25 тисяч мирних жителів. Крім цього, щодня в Уманському таборі для військовополонених, у так званій „Уманській ямі”, від нелюдських умов утримання гинуло 60 – 70 військовополонених [2, 194].